

Szeged évszázadai

A dualizmuskori parlamentben

A feudális képvisleti rendszerrel szemben az 1848. évi népképviselési rendszer bevezetése 1867 után is érvényben maradt és alig módosult. A népképviselési rendszer kétségtelen előnye, hogy bevezette az általános választójogot. Az 1848 előtti, városi választott testületi igazgatás szűk csoportja által monopolizált, külvárosi testületi előjogai közül és a lakosság vagyonos tagjaira terjesztette ki. Ezzel gyakorlatilag, figyelembe véve a követutasítás rendszerének a fentiekkel együtt járó megszűnését is, az országgyűlési képviselők felelősségét az állampolgárok összességének ellenőrzésére bízta. Ezt az ellenőrzést a dualizmus korában a lakosság nevében voltaképpen közigazgatástól független országos politikai pártok gyakorolták. A korábbival szemben tehát megszűnt a városigazgatás befolyása az országgyűlési képviselőkre. A város országgyűlési képviselői, választóik helyi és nemzeti érdekeit pártjuk országos politikájának keretei között, személyes felelősségérzetüktől vezérelve gyakorolták.

Az országgyűlési képviselők politikai függetlensége a helyi közigazgatástól és a kormányzatától (végrehajtó hatalomtól) is intézményesen szavatolva volt. A mentelmi jog lehetővé tette, hogy az országgyűlési képviselők mind a város, mind a kormány politikájáról, országos kérdésekről, az ország alkotmányos berendezkedésétől kezdve a legkülönbözőbb költségvetési kérdésekig, a birodalmi kormányzat politikájáról, legyen az kül- vagy katonapolitika, vagy a kormány szociálpolitikai intézkedéseiről, szabadságjogokat sértő beavatkozásáról véleményyt mondjon választói nevében.

A dualizmus korában a polgári fejlődés dinamizmusa lehetetlenné tette a Habsburg-uralkodók korábbi országgyűlési gyakorlatát, az országgyűlés önkényes szűntetését hosszabb-rövidebb ideig. Erre vonatkozóan a dualizmus korából három külpolitikai mozzanatra utalok. Bosznia-Hercegovina megszállásakor Szeged képviselői is (például Herman Ottó) kifejtették az okkupációnak káros következményeit Magyarországra, hozzájárulva az országos ellenzéki mozgalomhoz, amely ébren tartotta Magyarországot önálló államiságának történelmi távlatait és nyíltan fölvetette az ország jövő sorsának kilátásait a Habsburg-birodalom dinasztikus rendszerét megsemmisítő történelmi fejlődés nézőpontjából. Az osztrák-magyar államközi kérdések század végi újrászabályozásának 1905. évi exlex állapota is fenntarthatatlannak bizonyult. Az első világháború alatt sem a parlament feloszlását, hanem csak az erőszakos belső megrendszabályozását volt lehetséges megkísérelni.

A katolikus egyház helyi szervezete fölötti kegyúri jogait megőrző városigazgatás fenntartotta a közgyűlés tagjainak vallásfelekezetre tekintet nélküli jogát nem csupán az iskolai tanítók, hanem a város által fenntartott egyház-közösségek papjainak kinevezésére is. Ez a polgári liberális szemlélet szegült szembe a század nyolcvanas éveiben az antiszemitizmussal, amelytől az egész város elhatárolta magát. Szeged haladó, polgári liberális egyház- és iskolapolitikája volt a felvilágosult társadalmi háttér, amely erőt adott Herman Ottónak a demokratikus iskolarendszer és a felvilágosult, materialista szemléletű általános és szakemberképzés alapelveinek kifejtésére az országgyűlésben.

A parlamentáris rendszer állandóságának megőrzése a dualizmus korában a Habsburg-hatalomnak is elemi érdekévé vált. Ennek a város szempontjából is legfontosabb indítéka a dualizmus korában kialakult hitelrendszer, amelyet az évszázad első felében a kortársak annyira hiányoltak. A

dualista rendszer elemi politikai garancia volt a nagyarányú állami, városi (kommunális — ma divatos szóval infrastruktúrabázist teremtő) beruházásokra fölvetett, hosszú lejáratú hitelek törlesztésére. Szeged vízügyi viszonyai miatt is más városoknál inkább volt kényszerítve beruházások szorgalmazására. Állandó kölcsönfelvételi nehézségekkel küzdött. A nemzetközi hitelszervezet, amely a század végén Szeged hiteleit is konvertálta, a visszafizetés garanciáit a törvényhozási jóváhagyásban látta. Ugyanettől függött a Habsburg-birodalmi Hatalom hadseregfejlesztési beruházásaira fölvetett kölcsön esetenkénti megnyitása is.

Szeged a magyar impérium etnikai határvárosa. Földrajzi helyzete ghatatlanul és természetesen kényszeríti a város vezető politikai csoportjait, e geográfiai tényre alapított várospolitikái alapján sokoldalú kimunkálására. A dualista államiság történelmi kompromisszuma a Habsburg-hatalommal a magyar nemzetállami fejlődés történelmi kockázatának tudatos vállalását jelentette. Az országgyűlésnek a kiegyezést támogató csoportjai a kiegyezési és a nemzetiségi törvényjavaslatok vitáin nyíltan vallották, hogy a kiegyezésben az önálló államiság alapjainak részleges feladásához vezető engedmények ellenértéke a történelmi Magyarország területi egysége volt. 1849 nemzeti konfliktusai még élénken éltek az ország emlékezetében, nemegyszer begyógyíthatatlan sebként izzottak Szeged nem magyar polgárságában is. Szeged, mint etnikai határváros kettős funkciót töltött be, és ennek teljesítéséhez a város gazdasági, kereskedelmi és közművelődési szervezetét, a város környezeti kisugárzó erejét figyelembe véve igyekezett fejleszteni. Ezért gyakran kényszerült tervei megvalósításának támogatását az országgyűléstől és a kormánytól kérni.

Az etnikai határváros programja Szeged, az országgyűlés és a kormány közös programjává lett. Senki sem vitatta a város igazát az országgyűlésben, midőn azzal érvelt, hogy az alföldi és a délvidéki magyarság számára egyetlen egyetem vagy főiskola sincs; hogy az északi nem magyar területeket aránytalanul látta el a kormány felsőbbiskolákkal. Senki sem kételkedett abban, hogy Szeged iskoláival, internátusaival, alapítványaival, a várostól délre eső szerb területek lakosságának a magyar birodalmi egység fennmaradását elfogadó elemeit, a magyar kultúra megszerettetésével, a magyar nyelv terjesztésével a magyarsághoz közelíti, és ezzel magyar nemzeti missziót teljesít. Az országutak, a vasút és a hajózási útvonalak kiépítésével a magyar nyelvű és nemzetiségű Szeged gazdasági vonzáskörébe vonhatja a várostól északi magyarságot, a déli szlávokat, a keleti románságot, a magyar jellegű városi gazdasági hegemonia jegyében. Sajátos módon a várospolitika az országgyűlés és a kormány támogatását a városfejlesztési törekvések állami hitelfeltételei megteremtésének mértékéig ritkán nyerte el.

Szegeden a dualizmus korában mégsem következtek be a törvényhatóság működésében azok a káros jelenségek, amelyeket az országgyűlési képviselők jelentős része, az ország közvéleményével egyetértésben ettől a törvényjavaslattól várt. Ennek két oka van: a törvényhatósági közgyűlés mint a tanács működését ellenőrző helyi népképviselési és a vagyons polgárok képviselőiből álló néphatalom teljes mértékben gyakorolta a tanács működése felett az elsőfokú döntési fórum jogkörét. Ezt követte a törvényhatósági bizottsági munkát és előterjesztést, amelynek alapján nem egy esetben a tanácsai előterjesztést a közgyűlés módosításra a tanácsnak visszautalta. Az országgyűlés hatáskörére emlékeztetett és a törvényhatósági közgyűlés tartalmi munkája szempont-

jából fontos volt a városi költségvetés általános és részletes vitája. Bizonyos vonatkozásban a kormány maga volt kénytelen a tanács hatáskörét a visszaélések elkerülése végett a közgyűlés javára csökkenteni. A parlamentarizmus hatása érvényesült abban is, hogy a kiegyezés után rövidesen a közgyűlés a parlamenti pártok szellemében és politikájuk helyi képviselésében ugyancsak politikai pártokra, legalábbis kormánypártokra és ellenzékre szakadt. A városigazgatás rendellenességeit a helyesen értelmezett közérdek által vezérelve a közjogi kérdésekben az országgyűlésnek küldendő függetlenségi javaslat ellen szavazók is köteleességüknek érezték szavát tenni. Kétségtelen, hogy a nem kevés ütközés és vita során kialakult „parlamentáris” működésmód végül is a város érdekében példaképpé magasuló városatyákat és mellettük a közügyek intézésében nagyszámú gyakorlatot szerzett és a közélet egyéb terein is eredményesen működő utánpótlást nevelt. Szeged képviselőinek tekintélyes része a város közügyekben felnőtt, a közéleti felelősség magas fokán működő ügyvéd volt.

A városok, megyék országgyűléshez intézett kérelmeit és javaslatait, amelyekben az országgyűléstől vagy a kormánytól a közjogi, közgazdasági, kereskedelmi és hitelviszonyok újrászabályozását, a fennálló törvények módosítását kérték, és amelyeket régi szokás szerint a többi törvényhatóságnak támogatásra megküldtek, a jogügyi bizottság gondos javaslata alapján került a közgyűlés elé. A jogügyi bizottság nemegyszer javasolta elutasításra a más megyéktől érkező retrográd indítványokat. Ezek között talán a megyék és városok, de különösen Szeged szempontjából lényeges állásfoglalás volt a század végén a mezőgazdasági munkásmozgalom elleni kivételes intézkedéseket követelő megyei feliratok határozott elutasítása, vagy például a szegedi munkásság betegség- és baleset-biztosítását rendezni kívánó szabályrendelet-tervezet, amely egyik előkészítője volt az országos törvénynek.

Még bonyolultabb volt a törvényhozás, a kormány és a törvényhatóság együttműködése a Szegeden különösen nagy méretű városi beruházások hitelfeltételeinek megteremtésében. A kormány szigorúan ellenőrizte a gazdaságosságot, a hitelfedezetet, a törlesztési feltételek anyagi garanciáit. A kormány minden támogatás esetén megkövetelte, hogy a városnak meglegyen a tervezett beruházás jelentékeny törlesztési garanciájaként az alapja. A kormány számos esetben a város által felvett kölcsönből megvalósított állami beruházás tőkeamatortörlesztésével terhelte csupán az országgyűlés által jóváhagyott költségvetést. Számos állami tulajdonú iskola, állami intézmény (bírószáki épület, kaszánya stb.) ezzel a „bútitatott” állami beruházási rendszerrel épült. Az állandóan fokozódó beruházási hitelek tőketörlesztési alapjának megteremtése a városgazdálkodást jövedelmeinek bonyolult rendszerű fokozására kényszerítette. Sokszor a város a polgári társadalmi rend igényeinek is ellentmondó feudális eredetű bevételi források fenntartására kényszerült. Az ezt tilalmazó törvények alól a kormánytól többször ideiglenes felmentést kapott (például a helyi be- és kiviteli vámk, híd vám és egyéb bevételi források). Ezek között különösen jelentős főként a vízgazdálkodással kapcsolatos terhek miatt kialakított bérleti rendszer. A város és a kormány akaratát ellenére Szegeden egy sajátos, földbirtokreformmal felérő, nagyszámú mezőgazdasági kistermelő réteget kialakító birtokpolitika alakult ki, amely ugyanakkor bérleti terheivel a kisüzem-tulajdonosokat intenzív gazdálkodási formák kialakítására kényszerítette. Nem véletlen, hogy mindezek alapján a város közgyűlése a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló haladó javaslatokkal fordult az országgyűléshez.

A város nem sejtette, hogy a polgári fejlődésnek a várospolitikában is megmutatkozó ellentmondásai miként sodorják az egész dualista rendszert az első világháború katasztrófája elé. Ennek a folyamatnak felvázolása külön tanulmányt igényel.

TÓTH EDE

KOTSIS NAGY MARGIT SZOBRA

Lődi Ferenc

Kerülő

Mire elértem hozzád,
megkoptam lélekben, testben.
A bohócok a képük
festik, rizsperozzák.
Nézz rám! Az arcom fedetlen.

Mire elértem hozzád,
hosszú volt az út, meredek,
kanyargott összevissza,
s a vándort ostorozták,
pedig csak nagyon szeretett.

Mire elértem hozzád,
köszöntött a Föld, az ég is.
Dörgött, villámlott, s félttem.
Arcomat esők mosták,
lázás, szomjas vagyok mégis.

Mire elértem hozzád
— mégegyszer és utoljára —,
nagyot kerültem. Látod?

A tenyeremben morzsák.
Ez minden, a bőröm ára.

Mire elértem hozzád,
sülketté váltam, s nem beszéltem.
Buja szentek, angyalok
a lelkem elorozzák,
és maradok már szomjan, étlen.

Mire elértem hozzád,
a Nap járása delelőre ért
tavaszok, nyarak után.
Mondani értük száz zsolozsmát
úgyis hiába, döröcség.

Mire elértem hozzád
közelítő vihar éj utol
rossz szellemekkel s tüzzel.
Minek járnál velem Canosszát?
Annál csak jobb, ha elbúcsúzol.

Andrássy Lajos

Ismersz? Ne mondd...

Ismersz? — Hisz sorsunk oly régen egybefolyt
Úgy gondolod: már mindent tudsz belőlem,
Mint kiolvasott könyved, félretolt:
Ha kezdenék mesébe... Ellökötn

Kínó az gond: én ismerhetlek-e
Oly annyira, hogy higgyem, amit adnál
Unott manír csak? — s venném semmibe
A csodát is ha jön... Hogy önmagamnál

Jobban ismernél? Nem hiszem, ne mondd!
Magam magamon ámulok nemegyszer.
S Rád még naponta új lapot nyitok,
Hitem letenni, unva, még ma sem mer.

Ismersz? Én kétlem: oly sok oldalon
Csak átlapoztál sóvár kétkedésben:
— „Ez volna hát?” — hogy egyszer egy napon
ébredsz: s belőled elmúltam egészen.

Lám: számos arcod ismeretlenül
Rejtőzött máig, bárha nem takartad,
Az Idő vonta fénybe most, — s örülj
Hogy teljesedhetsz bennem. — Így akartad.

De mért hiszed, hogy bennem nem találsz
Már új csodákra? — Rejtett kincseit
Halálág örzi (mint magvát kalász)
Szívem — s ajtót csak bizalomra nyit.

Ne ints le hát, ha mégis kezdenék
Mesébe — S álomból vigyázva költ:
Gyönyörű vágyak röptetnek ma még,
Szavak késével nem tudod mit ölsz!